

Slovenský národopis

3-4

39 - 1991

Na obálke: 1. strana: Detail z ikony Posledný súd. Vyšný Orлік, okr. Svidník
4. strana: Posledný súd. Ikona na plátne z posl. tretiny 17. stor., Vyšný Orлік, okr. Svidník. Autor neznámy, rozmery 240 × 152 cm. Majetok Šarišského múzea v Bardejove. Foto O. Nováková

(Ospravedlňujeme sa čitateľom za chybné uvedenie majiteľa ikony Svätý Michal archanjel s výjavmi jeho činov, uverejnenej na obálke č.2/1991 Slovenského národopisu. Toto dielo je majetkom Šarišskej galérie v Prešove.)

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Czechoslovakia. This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles published in Slovak have extended English Summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk culture, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Contact address: **Promotion Department, VEDA Publishing House**
Klemensova 19
814 30 Bratislava
Czechoslovakia

HLAVNÝ REDAKTOR
Milan Leščák

VÝKONNÉ REDAKTORKY
Eubica Chorváthová
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Božena Filová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Václav Hrníčko, Josef Jančár, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Martin Mešša, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Karol Strelec, Andrej Sulitka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- Nosková, Helena: Príspevok k výskumu
ľudovej kultúry Slovákov v českom pohra-
ničí od r. 1945 po súčasnosť 261
- Moravcová, Dana: Proměny kritérií výbě-
ru manželského partnera u rudohorských
Slováků v českém pohraničí 274
- Kovačevičová, Soňa: Migračné a emi-
gračné cesty Židov na Slovensku 288**
- Stoličná, Rastislava: K otázkam štruktúry,
obsahu a názvov jedenia dedinského spo-
čenstva na Slovensku 303**
- Burlasová, Soňa: Individuum a kolektív 310**
- Altman, Karol: Stolové spoločnosti jako
činitel integrace Českého čtenářského spol-
ku v Brně 322
- Divacová, Zorica: K chápaniu manželstva
v srbskom ľudovom prostredí 328
- Belaj, Vitomir: Slováci a chorvátska etno-
ológia 331
- Leščák, Milan: The beginnings of funcio-
nal structuralism in Slovak ethnology 336**

DISKUSIA

- Rozhovor s prof. Ladislavom Holým 348
- Kaľavský, Michal: Etnicita alebo etnické
vedomie? 354

MATERIÁL Y

- Profantová, Zuzana: Parémie v diele An-
dreja Kmeťa (K 150. výročiu narodenia) 358
- Komorovský, Ján: Inkulturácia v práci
slovenských misionárov 363
- Kaľavský, Michal: Jazykové a náboženské
zloženie obyvateľov Zemplínskej župy v 18.
storočí 367
- Skruzný, Ludvík: Studny dokumentované
v archívech národopisných pracovísk SAV
a ČSAV a na stredovekých i novovekých
vyobrazeniach 383
- Čukan, Jaroslav—Halmová, Mária: De-
terminanty spôsobu života v banických ob-
ciach v okolí Železníka 402
- Vanovičová, Zora: Ikony východného
Slovenska a motívy ústnej prozaickej slo-
vesnosti 412

ROZHLADY — SPRÁVY — GLOS Y

- K 100. výročiu narodenia prof. A. Václavíka
(Václav Frolec) 416
- Životní jubileum Soni Kovačevičové (Václav
Frolec) 418
- Vědec nejvyšších kvalit. K jubileu Oskára El-
scheka (Dušan Holý) 421
- Životné jubileum doc. dr. Emilie Horváthovej,
CSc. (Kornélia Jakubiková) 426
- Jubileum Oľgy Danglovej (Soňa Kovače-
vičová) 428
- PhDr. Mojmir Benža oslávil päťdesiatku (Pe-
ter Slavkovský) 431
- Životné jubileum Viery Abelovej (Milan
Chlebana) 433
- Vedecká konferencia venovaná 150. výročiu
narodenia Andreja Kmeťa (Hana Hlôš-
ková) 436
- Porada o národopisnom atlase Čiech, Moravy
a Sliezska (Mojmir Benža) 437
- Medzinárodný vedecký seminár o Rusinoch-
Ukrajincoch v karpatskej oblasti (Mikuláš
Mušíka) 438
- Medzinárodná konferencia Od Ševčenkovej
vedeckej spoločnosti po Ukrajinckú nezá-
vislú univerzitu (Viera Gašpariková) 439
- Seminár Subkomisie pre ľudové staviteľstvo
a sídla MKKKB (Ladislav Mlynka) 441
- Vyhlasenie o vytvorení Únie múzeí v prírode
na Slovensku (Milan Kiripolský) 442
- Seminár Problémy výstavby automatizova-
ných informačných systémov v spoločens-
kých vedách a v oblastiach ich aplikácie
(Viera Kaľavská) 443
- Historický výskum rodiny v západnej Európe
(Zuzana Beňušková) 444
- Edičná činnosť Krajského osvetového stredis-
ka v Banskej Bystrici vo vzťahu k tradičnej
ľudovej kultúre 1983—1991 (Miloš Šíp-
ka) 445

RECENZIE — ANOTÁCIE

- Soviet Nationality Policies (Peter Skalník) 448
- Ethnografický atlas Slovenska (Josef Vaře-
ka) 450
- M. Šrámková—O. Sirovátka: Katalog čes-

kých lidových balad (Soňa Burlasová)	452
M. Mitterauer: Historisch-anthropologische Familienforschung (Zuzana Beňušková)	453
Volksdichtung zwischen Mündlichkeit und Schriftlichkeit (Gabriela Kiliánová)	453
Národopisné studie o Brně (Katarína Popelková)	455
Palócock I., II. (Soňa Švecová)	456
Počátky českého národního obrození 1770 až 1791 (Jiří Langer)	456
Märchen vor Grimm (Gabriela Kiliánová)	457
Narodna vyšivka Jugoslavii	458
Čarolija niti	458
Zbornik Slovenského národného múzea 1990, 1991	459
O. Sirovátka: Literatura na okraji	460
Česká lidová slovesnost	460
O. Bockhorn—W. Slapansky: Gutshofknechte und Saisonarbeit im Pannonischen Raum	461
Posolstvo Ježiša Krista zhrnuté zo štyroch Evanjelii do jednej osoby.	461
Vianočná knižka	461
E. Plicková: Bratislava mojej mladosti	461
P. Salner a kol.: Taká bola Bratislava	462
Etničeskaja onomastika	462
R. Petrovič: Srpska narodna muzika	462
Nationalsozialismus im Landkreis Tübingen	462
Gdy do Grodzyska ruszył „parochód“	462
M. Bohatcová a kol.: Česká kniha v proměnách staletí	463
I. Štěpán: Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů	463
Ester Plicková	464
M. Bútor: Mne sa to nemôže stať	464
Die jüdische Welt von gestern 1860—1938	464

OBSAH 39. ROČNÍKA

INHALT

STUDIEN

Nosková, Helena: Studienbeitrag zur Forschung der Volkskultur der Slowaken im tschechischen Grenzgebiet vom Jahre 1945 bis zur Gegenwart	261
Moravcová, Dana: Die Umwandlungskriterien in der Auswahl des Ehepartners bei den Slowaken aus rumänischen Erzgebirge im tschechischen Grenzgebiet	274
Kovačevićová, Soňa: Migrations- und Emigrationswege der Juden in der Slowakei	288
Stoličná, Rastislava: Zu den Fragen der Struktur des Inhalts und der Benennung des Speisens der Dorfgemeinschaft in der Slowakei	303
Burlasová, Soňa: Individuum und das Kollektiv	310

Altman, Karel: Tischgesellschaften als Faktor der Intergration des Tschechischen Leservereins in Brünn	322
Divac, Zorica: Zur Ehekenntnis im serbischen Volksmilieu	328
Belaj, Vitomir: Slowaken und die kroatische Ethnologie	331
Leščák, Milan: The beginnings of functional structuralism in Slovak ethnology (in englische Sprache)	336

DISKUSSION

Ein Gespräch mit Prof. Ladislav Holý	348
Kaľavský, Michal: Ethnizität oder ethnisches Bewußtsein?	354

MATERIALIEN

Profantová, Zuzana: Andrej Kmeť und die Sprichwörter in seinem Werk	358
Komarovský, Ján: Inkulturation in der Arbeit der slowakischen Missionäre	363
Kaľavský, Michal: Sprachliche und religiöse Zusammensetzung der Zemplinergau im 18. Jahrhundert	367
Skružný, Ludvík: Brunnen dokumentiert in den Archiven der Slow. Akademie der Wissenschaften und der Tschechoslow. Akademie der Wissenschaften	383
Čukan, Jaroslav—Halmová, Mária: Determinanten der Lebensweise in den Bergmangemeinden in der Umgebung von Železník	402
Vanovičová, Zora: Ikonen der Ostslowakei und Motive der mündlichen prosaischen Dichtung	412

RUNDSCHAU—INFORMATIONEN—GLOSSEN

Zum 100. Jahrestag der Geburt von Prof. A. Václavík (Václav Frolec)	416
Lebensjubiläum von Soňa Kovačevićová (Václav Frolec)	418
Wissenschaftler von allerhöchsten Qualitäten. Zum sechzigsten Geburtstag von Oskar Elschek (Dušan Holý)	421
Lebensjubiläum von Fr. Doz. Dr. Emilia Horváthová, CSc. (Kornélia Jakubíková)	426
Jubiläum von Olga Danglová (Soňa Kovačevićová)	428
Ph. Dr. Mojmír Benža feierte seinen fünfzigsten Geburtstag (Peter Slavkovský)	431
Lebensjubiläum von Viera Abelová (Milan Chlebana)	433
Wissenschaftliche Konferenz gewidmet dem 150. Jahrestag der Geburt von Andrej Kmeť (Hana Hlôšková)	436
Besprechung über den Ethnographischen Atlas von Böhmen, Mähren und Schlesien (Mojmír Benža)	437
Internationales wissenschaftliches Seminar über Ruthener-Ukrainer im Karpathengebiet (Mikuláš Mušínska)	438

Internationale Konferenz Von der Ševčenko wissenschaftlichen Gesellschaft bis zur Ukrainischen unabhängigen Universität (Viera Gašpariková)	439
Seminar der Subkommission für das volkstümliche Bauwesen und Siedlungen der IKKKB (Ladislav Mlynka)	441
Verlautbarung über die Entstehung der Union der Freilicht museen in der Slowakei (Milan Kiripolský)	442
Seminar Probleme des Aufbaus der Automatisierten Informationssysteme in den Gesellschaftswissenschaften und in den Gebieten ihrer Applikation (Viera Kaľavská)	443
Historische Forschung der Familie in Westeuropa (Zuzana Beňušková)	444
Die Editionstätigkeit des Bezirks Volksbildungszentrum in Banská Bystrica in der Beziehung zur traditionellen Volkskultur (1983—1991) (Miloš Šípka)	445

BÜCHERBESPRECHUNGEN-REFERATE

INHALT DES 39. JAHRGANGES

CONTENTS

ARTICLES

Nosková, Helena: A contribution to the research in folk culture of Slovaks living in Czech borderland since 1945 up to the present	261
Moravcová, Dana: Transformation of criteria concerning selection of a marital partner among Slovaks from Rumanian Ore Mountains living in Czech borderland	274
Kovačevičová, Soňa: Immigration and emigration movements of Jews in Slovakia	288
Stoličná, Rastislava: On problems of structure, contents and denomination of meals in village communities in Slovakia	303
Burlasová, Soňa: Individual and group	310
Altman, Karel: Commensalities as a factor of integration in Czech Readers' Club in Brno	322
Divac, Zorica: Towards comprehension of marriage in Serb folk milieu	328
Belaj, Vitomir: Slovaks and Croat ethnology	331
Leščák, Milan: The beginnings of functional structuralism in Slovak ethnology	336
DISCUSSION	
Interview with Professor Ladislav Holý	348
Kaľavský, Michal: Ethnicity or ethnic awareness?	354
MATERIALS	
Profantová, Zuzana: Andrej Kmeť and the proverbs in his work	358

Komorovský, Ján: Inculturation in work of Slovak missionaries	363
Kaľavský, Michal: Language and confession in Comitatus Zemplín in the 18 th century	367
Skručný, Ludvík: The wells in archive documents in the Slovak and Czechoslovak Academy of Sciences	383
Čukan, J.—Halmová, M.: Determinants of the way of life in miners' communities in vicinity of Železník	402
Vanovičová, Zora: Icon paintings from East Slovakia and motifs of folk oral prose	412

HORIZONS—NEWS—GLOSSARY

On occasion of centennial anniversary of birth of Professor A. Václavík (Václav Frolec)	416
Jubilee of Soňa Kovačevičová (Václav Frolec)	418
On occasion of jubilee of Oskár Elsček (Dušan Holý)	421
Life jubilee of Doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc. (Kornélia Jakubíková)	426
Jubilee of Oľga Danglová (Soňa Kovačevičová)	428
PhDr. Mojmír Benža celebrated fifty years of life (Peter Slavkovský)	431
Life jubilee of Viera Abelová (Milan Chlebana)	433
Scientific conference devoted to 150 th anniversary of birth of Andrej Kmeť (Hana Hlôšková)	436
Briefing about ethnological atlas of Bohemia, Moravia and Silesia (Mojmír Benža)	437
International scientific seminary on Russins-Ukrainians in Carpathian area (Mikuláš Mušík)	438
International conference "From Shevchenko Scientific Society to Independent Ukrainian University" (Viera Gašpariková)	439
Seminary of Subcommittee for folk architecture and settlements IKKKB (Ladislav Mlynka)	441
Declaration Concerning constitution of Union of open air museums in Slovakia (Milan Kiripolský)	442
Seminary "Problems of building up automated informational systems in humanities and in areas of their application" (Viera Kaľavská)	443
Historical research of family in Western Europe (Zuzana Beňušková)	444
Publishing activities of Regional cultural center in Banská Bystrica in regard to traditional folk culture during years 1983—1991 (Miloš Šípka)	445

BOOK REVIEWS—ANNOTATIONS

CONTENTS OF 39th VOLUME

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

- Носкова, Хелена: К исследованию народной культуры Словаков в чешском пограничье с 1945 г. по наши дни . . . 261
- Моравцова, Дана: Изменения критерий выбора супружеского партнера среди Словаков из румынских Рудных гор, переселенных в чешское пограничье . . . 274
- Ковачевичова, Соня: Миграционные и эмиграционные пути евреев Словакии . . . 288**
- Столична, Растислава: К вопросам структуры, содержания и названий еды деревенского общества в Словакии . . . 303
- Бурласова, Соня: Индивид и коллектив 310**
- Альтман, Карел: Столовые общества как фактор интеграции Чешского читательского клуба в Брно . . . 322
- Дивац, Зорица: К пониманию брака в сербской народной среде . . . 328
- Белай, Витомир: Словаки и хорватская этнология . . . 331
- Лешчак, Милан: Зарождение функционального структурализма в словацкой этнологии (на английском языке) . . . 336**

ДИСКУССИЯ

- Разговор с профессором Ладиславом Голым . . . 348
- Каляевски, Михал: Этничность или этническое сознание? . . . 354

МАТЕРИАЛЫ

- Профантова, Зузана: Андрей Кметь и паремия его трудов . . . 358
- Коморовски, Ян: Инкультурация в работе словацких миссионеров . . . 363
- Каляевски, Михал: Языковая и конфессиональная структура населения Земплинского комитата в 18-ом веке . . . 367
- Скружны, Лудвик: Колодцы документированные в архивах Словацкой и Чехословацкой академии наук . . . 383
- Чукан, Ярослав—Хальмова, Мария: Детерминанты быта в шахтерских поселениях недалеко Железника . . . 402
- Вановичова, Зора: Иконы восточной Словакии и мотивы устной народной прозы . . . 412

ОБЗОРЫ — ИНФОРМАЦИЯ — ГЛОСЫ

- По случаю сотой годовщины со дня рождения проф. А. Вацлавика (Вацлав Фролец) . . . 416
- Жизненный юбилей Сони Ковачевичовой (Вацлав Фролец) . . . 418
- Ученый самого высокого качества. По случаю юбилея Оскара Эльшека (Душан Голы) . . . 421
- Жизненный юбилей Доц. Д-ра Эмилии Горватовой, к.и.н. (Корнелия Якубикова) . . . 426
- Юбилей Ольги Дангловой (Соня Ковачевичова) . . . 428
- Д-р Моймир Бенжа отметил пятьдесят лет (Петер Славковски) . . . 431
- Жизненный юбилей Веры Абеловой (Милан Хлебана) . . . 433
- Научная конференция по случаю 150-летия со дня рождения Андрея Кметя (Хана Хлуошкова) . . . 436
- Совещание об этнографическом атласе Чехии, Моравии и Силезии (Моймир Бенжа) . . . 437
- Международный научный семинар о русинах-украинцах Карпатской области (Микулаш Мушинка) . . . 438
- Международная конференция «С Научного общества им. Шевченко по Свободный украинский университет» (Вера Гашпарикова) . . . 439
- Семинар Субкомиссии по народному зодчеству и поселениям МКККБ (Ладислав Млынка) . . . 441
- Декларация об основании Унии музеев на открытом воздухе в Словакии (Милан Кирипольски) . . . 442
- Семинар Проблемы постройки автоматизированных информационных систем в общественных науках и в областях их аппликации (Вера Каляевска) . . . 443
- Историческое исследование семьи в западной Европе (Зузана Бенюшкова) . . . 444
- Издательская деятельность Областного культурного центра в Банской Быстрице в отношении к традиционной народной культуре в 1983—1991 г. (Милош Шипка) . . . 445

РЕЦЕНЗИИ — АННОТАЦИИ

СОДЕРЖАНИЕ ЖУРНАЛА ЗА 39^{МИ} ГОД ИЗДАНИЯ

K OTÁZKAM ŠTRUKTÚRY, OBSAHU A NÁZVOM JEDENIA DEDINSKÝCH SPOLOČENSTIEV NA SLOVENSKU

RASTISLAVA STOLIČNÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Vo výskume stravovania ľudských spoločenstiev patrí problematika stravovacieho poriadku k základným otázkam. Pod stravovacím poriadkom sa rozumie režim jedenia, ktorého sa pridŕža väčšina členov spoločenstva. Stravovací poriadok môže mať rôzne formy, ktoré vypovedajú o úrovni daného spoločenstva z hľadiska historicko-spoločenského vývinu, úrovne ekonomiky i kultúry stravovania. V sociálne diferencovanej spoločnosti fungujú popri sebe zvyčajne viaceré jeho formy, ktoré majú pre svojich členov identifikačný a normatívny význam.

Priklady jestvujú už zo staroveku. Pracujúci Rimania, zväčša otroci, jedávali trikrát denne. Ráno pred prácou mali raňajky „ientaculum“, kedy jedávali chlieb s medom alebo syrom, olivy, hrozno, datle. Cez poludňajšiu prestávku obedovali „cenare“. Hlavným jedlom bola prosná kaša, ako druhý chod sa podávali strukoviny alebo zelenina. Večera „vesperna“ sa skladala zo zvyškov obeda, prípadne syra a ovocia. Naproti tomu bohatí obyvatelia starého Ríma po prvých raňajkách jedli náročnejšie druhé raňajky, okolo poludnia „prandium“. Vtedy jedli studené alebo teplé mäsité jedlá, ktoré zapíjali vínom alebo vínom s korenenu vodou. Hlavným jedlom dňa bol obed, v podstate hostina, ktorá sa skladala z troch častí. Na predkrm „gustatio“ sa podávali silne korenené dráždivé jedlá — vajíčka, ustrice, slané ryby, šaláty, huby. Hlavná časť hostiny mala viacero rozmanitých jedál. Tretia časť sa skladala z pečiva, syra a ovocia, najmä jablk. Odtiaľ prameň aj rímske príslovie: „ab ovo ad mala“, od

vajíčka až po jablčko, čo znamenalo úplný obed. Po ňom nasledovalo pitie, pilo sa víno zmiešané s vodou. Táto časť jedenia sa začínala okolo 15. hodiny a trvala neskoro do noci. Pred obedom si hodovníci natreli hlavu voňavými masťami a ovenčili sa. Potom vykonali obeť pred soškami domácich bôžikov. Po skončení hostiny opäť obetovali múku a soľ, obuli si črievice, ktoré si pred hostinou vyzuli a umyli si ruky. Tým sa hodovanie skončilo.

Z ďalších historických období nie je dostatok historických alebo jazykovedných materiálov, ktoré sa konkrétne a podrobne venujú stravovaciemu poriadku rozličných spoločenských vrstiev v Európe. Zo sporadických údajov sa dá vývin noriem stravovania len predpokladať. Ako východisko sa všeobecne prijal model, ktorého konštrukciu tvorí počet hlavných jedení počas dňa. Podľa ich počtu a usporiadania sa hovorí o dvojčlennej alebo trojčlennej konštrukcii stravovacieho poriadku. Za staršiu vývinovú fázu sa pokladá dvojčlenný poriadok, pri ktorom sa jedlo dvakrát denne teplé jedlo, doobeda a poobede. Tieto termíny sa v európskej literatúre 8.—15. storočia označujú ako „praddium“ a „coena“. Často sa na prvé jedenie udáva, že sa jedlo viacej chodov jedál, bolo teda jedlom hlavným. Už v priebehu stredoveku sa dvojčlenný poriadok stupňovite rozširoval a menil na trojčlenný. Táto premena sa nediala všade v rovnakom čase, väčšinou súvisela so spoločenským prostredím, ale aj s prostredím geografickým. Dvojčlenný režim jedenia vyhovoval zjavne roľníckym vrstvám obyvateľstva. Teplé jedlo sa podávalo ráno, pred

započatím práce a podvečer, po jej skončení. Naproti tomu mestské vrstvy zamestnaného obyvateľstva (úrady, školy, dielne), mali presne stanovené pracovné hodiny a v rámci nich aj dlhšiu poludňajšiu prestávku, cez ktorú bol čas pripraviť i konzumovať teplé náročnejšie jedlo. Pravdepodobne prostredníctvom životného štýlu týchto vrstiev sa postupne v Európe menil stravovací poriadok. Z dvojčlenného sa menil na trojčlenný a hlavné jedlo sa zväčša presunulo z rána na poludnie. To však neplatí pre všetky spoločenské vrstvy a rozdiely boli i v rôznych krajinách. Pre obdobie 17. a 18. storočia nemeckí bádatelia udávajú trojčlenný stravovací poriadok už ako všeobecný model u všetkých spoločenských vrstiev. Naproti tomu pre oblasť Uhorska, sa v tom istom období, potvrdzuje pretrvávanie dvojčlenného modelu denného jedenia. Popri sebe pravdepodobne fungovali rôzne modifikácie týchto základných modelov. Až v priebehu 20. storočia sa vo veľkej časti Európy presadil spôsob trojčlenného jedenia, pri ktorom väčšina členov spoločenstva na poludnie prerušuje prácu a konzumuje najvýdatnejšie jedlo, často s viacerými chodmi — s predjedlom, polievkou, hlavným chodom a dezertom.

Otázkam stravovacieho poriadku sa venoval aj *Etnografický atlas Slovenska*. V tejto tematike je to vôbec prvý komplexnejší výskum z hľadiska územného i problémového. Atlasovými výskumami bol sústredený materiál o stravovacom poriadku dedinských spoločenstiev na Slovensku z obdobia prvej polovice 20. storočia. Z hľadiska posudzovanej témy to bolo osobitne vhodné časové obdobie, pretože práve v prvých desaťročiach 20. storočia dožívali u nás staré, archaické stredoveké modely spôsobu života, a teda i stravovania a dynamicky nastupovali nové prvky, často s nivelizačným výsledkom.

Na problematiku stravovacieho poriadku sa zameriavala otázka číslo 64 dotazníka EAS, ktorá mala tri časti. Prvá časť zisťovala počet jedení počas dňa, termíny ich podávania a prípadné rozdiely medzi letom a zimou. Ďalšia jej podotázka sledovala názvy jednotlivých denných jedení. Druhá časť otázky bola zameraná na obsah prvého jedla podávaného vo všedný deň a sledovala jeho rozdiely v lete a v zime. Tretia časť sa pýtala, v akom termíne sa podávalo hlavné jedlo a aké druhy jedál sa vtedy varili. Opäť sa sledoval i rozdiel medzi letom a zimou. Z obsahu otázky je zjavné, že cieľila priamo k objasneniu vývinu a stavu stravovacieho poriadku v skúmaných lokalitách. Vy-

hodnotením materiálov, ktoré boli pomocou nej sústredené, bol získaný veľmi cenný podklad pre analýzu stravovacieho poriadku dedinských vrstiev na Slovensku v 1. polovici 20. storočia.

Jedenie počas dňa

Na dedinách sa jedlo všeobecne trikrát denne. Údaje o jedení dvakrát denne sú výnimočné, údajov o jedení štyri a päťkrát denne je viac, pričom narastanie počtu jedení platí obecné pre letné obdobie. Väčšina odpovedí uvádza, že hlavným jedlom bolo jedenie napoludnie — obed. Avšak v pomerne vysokom počte lokalít (40 z 250) sa uvádza, že za hlavné jedlo vo všedný deň bolo považované ranné jedenie. (EAS, kapitola VII, str. 38, mapa č. 3). Uvedené číslo platí pre letné obdobie, pre zimné obdobie počet klesol na polovicu. Všetky dediny, v ktorých za hlavné jedlo dňa považovali raňajky, ležia v horskom pásme Karpát stredného a východného Slovenska. Na západnom Slovensku nie je takýto jav doložený (mapa č. 1). Údaje ďalej vypovedajú o tom, že stravovací poriadok sa počas roka vzhľadom na sezóny menil. V zime klesol počet jedení a aj hlavné jedlo sa často presúvalo z rána na poludnie. Stravovací režim reagoval teda na charakter prác (na poli, doma) a z neho vyplývajúci rytmus života rodiny. Priame výpovede o jedení hlavného jedla ráno potvrdili predpoklad o prežívaní archaického spôsobu stravovania najmä v prostredí izolovanejších dedinských spoločenstiev.

Tradičnú praktiku podávania sýtych jedál na ranný termín potvrdzujú aj údaje, ktoré boli získané ako odpovede na otázku aké jedlá sa pripravovali na prvé jedlo dňa. Tie dokladajú širokú škálu jedál, ktorá sa však nezhoduje s predstavou raňajok o chlebe a káve, prípadne chlebe a mlieku. Najfrekvencovanejšími jedlami, ktoré sa podávali na dedinách na raňajky, boli cestoviny a polievky. Cestoviny, najmä halušky, rezance, mrvance, ale i pirohy, boli rozšírené v celej oblasti stredného a východného Slovenska (mapa č. 2). Na západnom Slovensku neboli doložené. Tu však dominujú ako ranné jedlo rôzne druhy polievok, napríklad vajcová, rascová, kapustová, strukovinová. Polievky boli doložené aj z oblasti stredného a východného Slovenska (mapa č. 3). V horských oblastiach sa zvykli variť na raňajky aj ďalšie druhy jedál, napr. zemiaky, kyslá kapusta, obilninové kaše. Zo studených jedál boli výrazne zastúpené najmä mäsité výrobky (slanina, klo-bása, oškvarky, údené mäso), ktoré sa jedli

s chlebom. Ich výrazný podiel v rannom jedle je sústredený najmä na oblasť južného pásma západného a stredného Slovenska (mapa č. 4). Chlieb a údenina sa zvyčajne dopĺňali mliekom alebo kávou. Varené jedlá sa v týchto lokalitách pripravovali až na obed. Z nápojov podávaných na raňajky sa asi v 1/3 lokalít potvrdila konzumácia mlieka, avšak často ako doplnok varenej stravy, kaší, zemiakov a podobne. Zaujímavý je výskyt kávy, z ktorého vyplýva, že v sledovaných obdobiach bola rozšírená takmer výlučne na juhozápadnom Slovensku, v oblasti stredoslovenských banských miest a na Spiši (mapa č. 5). Potvrdzuje to podobné výsledky z výskumov iných javov ľudovej stravy, kedy sa nové trendy v stravovaní dedinských spoločenstiev objavujú najskôr práve v týchto oblastiach. Súvisí to pravdepodobne s úzkym kontaktom dedinského obyvateľstva s mestskými prvkami kultúry a v strave konkrétne k častému preberaniu meštianskej kuchyne do stravy dedinských spoločenstiev. Raňajky sa zvykli konzumovať v lete okolo 6. hodiny, v zime neskôr, medzi 7. a 8. hodinou.

Materiál EAS doložil aj prax tzv. dvojítých raňajok, ktorá sa praktizovala na gazdovstvách pri letných celodenných prácach, napr. pri kosbe, žatve, pri vinobraní. Na prvé raňajky, nazývané „malý“ alebo „prvý frištik“, ktoré sa podávali doma okolo 4.—5. hodiny ráno, sa jedla len suchá strava, napr. chlieb so slaninou, bryndzou a pálenka. „Veľký“ alebo „druhý frištik“ sa uvaril až neskôr a okolo 9.—10. hodiny sa nosil na pole. Tieto druhé raňajky bývali sýte varené jedlá, husté polievky, cestoviny, kaše, zemiaky. Na obed sa potom zväčša jedli zvyšky týchto jedál, prípadne zasa suchá strava. Ďalšie výdatné jedlo sa podávalo na gazdovstve po príchode z roboty, až večer. V prípadoch, keď práca trvala dlhšie do večera, podával sa aj olovrant, zvyčajne suchá strava.

Z rozboru obsahu ranného jedenia z materiálov EAS jasne vyplýva, že v sledovanom období vo väčšine lokalít prežívala ešte praktika prípravy sýtych varených jedál, ktorá bola typická pre dvojčlenný stravovací poriadok. Raňajky „mestského“ typu ako napr. káva s chlebom, prípadne pečivom alebo chlieb s údeninou, ku ktorému sa zapíja mlieko alebo biela káva, sa vyskytli najmä v prosperujúcejších oblastiach juhozápadného Slovenska.

Zároveň s tým však z materiálov vyplýva, že vo väčšine lokalít (210 z 250) sa za hlavné jedlo pokladá už popoludňajšie jedenie — obed. S tým korešpondujú aj materiály k obsahu tohto jede-

nia, ktoré uvádzajú podávanie varených jedál. Aj na obed, podobne ako na raňajky, sa varili jedlá typické pre slovenskú ľudovú stravu, to znamená predovšetkým z obilnín, zo strukovín, zemiakov, kyslej kapusty. V zimných mesiacoch bola inak dosť jednotvárna strava obohatená o údené mäso zo zabíjačiek. Tejto situácii zjavne výdatne napomohla zásadná zmena v spôsoboch varenia. Už od konca 19. storočia sa na slovenských dedinách uplatňovali sporáky, na ktorých sa efektívnejšie varilo, ako na pôvodných otvorených ohniskách. Zavedenie sporákov do dedinských domácností prípravu stravy zrýchlo i zjednodušilo, a preto sa mohlo cez deň variť častejšie než na otvorenom ohnisku. Na zvýšení kvantity i kvality stravy sa iste podieľali aj konkrétne sociálno-hospodárske možnosti každej domácnosti. Obed sa podával zvyčajne napoludnie, o 12. hodine, prípadne v čase medzi 12. a 13. hodinou.

Otázku obsahu večerného jedenia dotazník EAS nesledoval, avšak z terénnych výskumov sú známe údaje o tom, že večera bývala zväčša varená a jednoduchá na prípravu. Opäť sa pripravovali najmä cestoviny, prívarky alebo polievky z kyslej kapusty či strukovín a veľmi často varené zemiaky v šupe, ku ktorým sa podávalo mlieko, cmar, srvátka. Termín večere býval v zime skôr, okolo 18. hodiny, v lete, pri dlhšom dennom svetle sa posúval, takže sa večerávalo až okolo 20.—21. hodiny.

Na všetky tri základné termíny jedenia, to znamená na raňajky, na obed i na večeru sa strava jedla spoločne za stolom, často sa jedávala z jednej misy. Väčšinou to boli varené jedlá. Len v prípade raňajok možno pozorovať nástup novej formy, ktorá nevyžadovala varenie jedál, to znamená podávanie chleba alebo pečiva, údeniny, mlieka, bielej kávy a podobne. Táto forma raňajok, zaužívaná v mestskom prostredí, postupne prenikajúca do spôsobu stravovania dedinských spoločenstiev spôsobila, že sa hlavným chodom dňa aj na dedinách stával obed podávaný napoludnie. Táto tendencia je v súčasnosti stále zjavnejšia, príprava varených jedál na raňajky v dedinskom prostredí výrazne klesá.

Vo väčšine lokalít materiál dokladá, že sa jedlo len trikrát denne. V iných termínoch sa jedlo najmä pri dlhých namáhavých celodenných prácach, a to zvyčajne suchá strava. Vo väčšej miere je doložené jedenie olovrantu medzi obedom a večerou. Podávanie desiatej medzi raňajkami a obedom je zjavne najnovším javom, ktorý má svoj pôvod v pracovnom reži-

me detí v školách, robotníkov v továrňach a pod.

V súvislosti so sledovaním vývinu štruktúry stravovacieho poriadku, sú zaujímavé aj terminologické otázky. Aj pomocou nich sa dá doložiť pravdepodobný vývin tohto fenoménu. Najrozšírenejšími ľudovými názvami na tri základné jedlá sú *fríštík*, *obed* a *večera*. Je zjavné, že názvy na prvé ranné jedenie ako napr. *fríštík*, *fríštuk*, *fríštok*, *fríšteč*, *frúštík* sú odvodené z nemeckého názvu „Frühstück“. Pôvodné slovenské názvy sa vyskytujú len v kontaktoch s Moravou, Poľskom a Ukrajinou. Na Záhorí je to *sňidaňi*, na Kysuciach a na hornej Orave *sňidaňe* a v oblasti Šariša a horného Zemplína sa ranné jedlo nazýva *obid* (EAS, kap. VII, str. 38, mapa č. 4). Porovnajme tieto údaje s názvami rozšírenými v susedných slovanských krajinách. Na Morave je to *snídaně*, *oběd*, *večeře*, v Poľsku *śniadanie*, *obiad*, *wiaclerza*, na Ukrajine *obid*, *poludenok*, *večerja* alebo *sňidanok*, *obid*, *večerja*. Aj u Rusov v oblasti Ukrajiny sú doložené názvy *sňidaňje*, *obed*, *večera*. Z toho je zrejme, že na Slovensku pôvodnými názvami na ranné jedenie boli slová odvodené od základných názvov *sňidaňje* alebo *obed*. Oba tieto názvy etymológovia považujú za slová, ktoré majú svoj pôvod vo všeobecnom výraze sýtiť sa — jesť. Podporuje to teda predpoklad, že ranné jedenie bývalo v minulosti jedlom hlavným, najpodstatnejším, čoho výrazom boli aj jeho názvy. Obecnjším názvom sa zdá byť *obed*, ktorým sa v slovanských jazykoch označuje poludňajšie jedenie i jedenie ranné. Všeobecne sa nim nazýva jedno z hlavných jedení v prvej polovici dňa. Na Slovensku oba tieto pôvodné názvy na ranné jedenie boli takmer úplne vytlačené názvami cudzieho pôvodu *fríštík*. Dokladá to silný vplyv, ktoré malo obyvateľstvo nemeckého pôvodu na zavádzanie nových prvkov do domácej, zväčša roľníckej kultúry nášho územia. Dá sa predpokladať, že obyvateľstvo prichádzajúce zo západnej Európy s vlnami tzv. nemeckej kolonizácie prinieslo so sebou už stabilizovaný trojčlenný stravovací poriadok s hlavným jedlom podávaným cez poludnie a s nenáročnými, rýchle pripraviteľnými raňajkami. Svoje každodenné návyky postupne sprostredkovali do okolia, odkiaľ, keďže to domácomu spoločenstvu vyhovovalo, boli prijímané všeobecne. Pravdepodobne tak boli u nás zavedené a rozšírené názvy odvodené z nemeckého výrazu „Frühstück“, ktoré takmer úplne vytlačili pôvodné slovenské názvy, a to aj napriek tomu, že v mnohých dedinách

ešte dlho pretrvával tradičný obsah ranného jedenia, teda jedlá varené. Tento jav nie je v ľudovej strave ojedinelý. Príkladov zľudovených pôvodne nemeckých názvov je i na inak u nás tradičné jedlá dosť, napr. *kuch*, *kucheň*, *calta*.

Najfrekventovanejším názvom na poludňajšie jedenie je *obed*, ktorý vo výraze *ebéd* prešiel aj do maďarčiny. Je to názov, ktorý je známy u všetkých slovanských národov. V pásme severného a v oblasti severozápadného Slovenska sa zachovali aj ďalšie slovenské názvy, ktoré vyjadrujú, že sa toto jedlo konzumuje v polovici dňa, napr. *poledno*, *polodňa*, *pouňe*, *poludzinek*, *polidenok*, *polidne*. Podobný názov *poludenok* je doložený u Huculov a Lemkov z príľahlých oblastí Karpát. Dá sa predpokladať, že tento výraz pôvodne súvisel s jedlom konzumovaným cez poludňajšiu prestávku, ktoré však nemuselo byť varené, skôr naopak. Zľudovené nemecké názvy od slova „Mittagmahl“ sú doložené len z lokalít, kde prevažovalo nemecké etnikum, napríklad v dedinách okolo stredoslovenských banských miest a v oblasti Spiša (EAS, kap. VII., str. 38, mapa č. 7).

Z názvov jednotlivých denných jedení najstarším termínom je *večera*, odvodzovaná zo starorímskeho *vesperna*. Ako označenie večerného jedla funguje vo všetkých slovanských jazykoch a z nich ju prevzali vo výraze *vacsora* aj Maďari. Nemecké názvy odvodené z „Abendmahl“ sa vyskytujú opäť len v niekoľkých dedinách Spiša a stredného Slovenska (EAS, kap. VII., str. 38, mapa č. 8).

Jedenie počas týždňa

Určité ustálené normy mávalo jedenie aj počas týždňa. Je pochopiteľné, že na obsah stravovania v jednotlivých domácnostiach pôsobili najmä hospodárske možnosti, ale podstatné boli aj stravovacie návyky a tradície. Z materiálov vyplýva, že najmä v horských oblastiach Slovenska bývala strava veľmi stereotypná. (Problematiku jedálneho lístka sledovala otázka dotazníka EAS č. 65.) Väčšinu stravy tvorili zemiaky, kyslá kapusta, strukoviny, ak bol dostatok statku, mlieko a mliečne jedlá. V zimných mesiacoch obsahovala viac bravčového mäsa a slaniny zo zabíjačky, v lete viac zeleniny a ovocia.

Ani v nedeľu sa nejedávalo lepšie, varievali sa tie isté jedlá ako vo všedný deň. Zmeny v obsahu nedeľného obeda možno sledovať od druhej polovice 19. storočia, kedy veľa mužov z dedín začalo odchádzať za prácou do miest a vracali sa na nedeľu domov. Odvtedy sa aj na dedinách

začal nedeľný obed odlišovať od všedného, začali sa variť náročnejšie jedlá, častejšie aj mäso, a postupne sa presadil dvojdielny obed, teda polievka a hlavné jedlo. V priebehu 20. storočia sa na nedeľný obed začali pripravovať aj dva druhy mäsa, typickou sa stala hovädzia alebo hydinová polievka s rezancami. Na záver obeda sa často podávajú rôzne koláče, pečivá, zákusky.

V týždni sa vždy dodržiavali aj pôstne dni, predovšetkým piatok a streda. V posledných desaťročiach funguje tiež pondelok ako tzv. dojedací deň po nedeli. Vtedy sa zvyčajne na obed nevarí, ale dojedajú sa zvyšky výdatného nedeľného obeda.

Jedenie počas roka

Tak isto ako režim jedenia počas dňa a týždňa, aj jedenie v priebehu roka bolo regulované viacerými normami. Boli to najmä cirkvou predpísané dlhotrvajúce pôstne obdobia a pravidelne sa opakujúce sviatky, pri ktorých sa menil inak pomerne stabilný a stereotypný obsah jedál.

Kresťanstvo stanovilo okrem dodržiavania pôstnych dní v týždni (piatok a streda) pôst aj na dva dlhšie časové úseky v roku. Je to tzv. advent — 30 dní pred Vianocami, ktorý sa končí polnočnou omšou na Štedrý deň, a 40-dňový predveľkonočný pôst, ktorý začína tzv. Škaredou, Popolcovou, Krivou stredou a končí sa na Bielu sobotu. Za pôstne jedlá sa považuje strava rastlinná, zo živočíšnej len tzv. chladnokrvné živočchy, ako sú ryby a žaby. Pri prísnom dodržiavaní pôstu sa nesmeli konzumovať ani mlieko a výrobky z neho. Jedlá sa mastili predovšetkým rastlinnými olejmi, ktorých spotreba v týchto obdobiach enormne vzrastala. Niekedy sa v pôste používalo pretopeňé, ale aj obyčajné maslo, ktoré takisto nahrádzalo tradičnú slaninu. Oba termíny pôstov pripadali na neskorú jeseň a na zimu, kedy boli ešte dostatočné zásoby z úrody a bolo po zabíjačkách. Z tohto pohľadu to pre človeka malo okrem duchovného aj racionálny význam. Zásoby vydržali dlhšie a obsah stravy sa striedal. Od polovice 20. storočia došlo oficiálne ku skracovaniu dlhotrvajúcich pôstnych období. Aj na dedinách sa z pôvodného predveľkonočného pôstu dodržiava pôst len na Popolcovú stredú a na Veľký piatok, na Vianoce počas Štedrého dňa a pri štedrovečernej hostine.

V pravidelných termínoch v roku sa slávil sviatky, ktoré boli vždy spojené s hostinami. Najbohatšie z týchto hostín sa poriadali po

skončení dlhých pôstov. Bohaté hodovanie nasledovalo na Božie narodenie a na Štefana (25. a 26. decembra), kedy sa už smeli podávať mäsité jedlá, najmä zo zabíjačiek, koláče a ďalšie náročnejšie, slávnostné jedlá. Od Troch kráľov do Popolcovej stredy sa na dedinách slávia fašiangy, pre ktoré bolo vždy typické spiestrenie stravy o vyprážené pečivá na masti, praženice, klobásy a podobne. Po Fašiangoch nasledoval 40-dňový pôst a po ňom sa strava na Vzkriesenie a na Veľkonočný pondelok opäť podávala bohatá a pestrá. Dominovali údené mäsa, jedlá z vaječ a údeného mäsa, rozličné koláče, tvaroh pripravený na slano i na sladko, niekde aj tradičné pečené kozľa alebo jahňa. Pravidelne sa na dedinách poriadali hostiny aj pri príležitosti vysvätenia miestneho kostola — na hody. Hody bývali väčšinou v pozdnom lete alebo začiatkom jesene.

Ďalšie hostiny sa robili pri významných pracovných príležitostiach. V zimných mesiacoch sa tradične robila hostina pri zabíjačke, zvyčajne aj pre širšiu rodinu. V bohatších gazdovstvách južného Slovenska sa robili hostiny pre najatých robotníkov aj na dožinky. Bohatšia a výdatnejšia strava sa pripravovala aj pri príležitosti ďalších veľkých prác na poli, kedy sa na gazdovstvo volali pomocníci. Vtedy sa zvykla zabiť ovca, niekde aj teľa. (Podobne to bývalo aj pri stavbe domu, kedy bolo potrebné zavolať viacerých majstrov a pomocníkov.)

Okrem týchto príležitostí, ktoré sa opakovali počas roka pravidelne, poriadali sa hostiny alebo iné formy pohostenia zvyčajne vtedy, keď to malo pre rodinu osobitný význam. Veľké hostiny sa robievali na dedinách najmä pri príležitosti narodenia prvého dieťaťa a na svadbách. Najmä svadobná hostina patrila svojim obsahom a formou k najobradnejším a k najslávnostnejším. Aj po pohrebe sa spoločne jedlo, hoci kary formu hostín nadobúdali všeobecne až v posledných desaťročiach.

Niektoré z týchto hostín sa na dedinách v súčasnosti už nerobia. Vznikli však nové príležitosti, pri ktorých sa robia hostiny, napríklad narodeniny, meniny, výročia svadby, odchod do penzie.

Každodenná i slávnostná strava sa na dedinách oproti minulosti výrazne zmenila. Nie je tak markantne poznačená stereotypom, možnosti základných surovín sa rozšírili. Sezónny charakter stravy v súčasnosti je menej evidentný. Zmenená kvalita i kvantita stravy a súčasne aj stále sa rozširujúca sociálna diferenciácia dedinských spoločností spôsobujú nové tren-

dy aj v štruktúre stravovacieho poriadku. Na dedinách sa nestretávame s konzumným minimalizmom, kedy sa počet jedení redukoval z nedostatku potravín. Strava sa konzumuje zvyčajne najmenej trikrát denne. Režim stravovania sa silne individualizuje, prispôsobuje sa potrebám jednotlivých domácností. Výskumy

potvrdzujú, že hlavným jedlom popri obede je často večera, kedy sa rodina po celom dni zíde doma. Veľký spoločenský význam sa naďalej prikladá spoločnému jedeniu pri nedeľnom obede a pri príležitosti sviatkov, kedy sa poriadajú hostiny.

POUŽITÁ LITERATÚRA

ARTUCH, L. P.: Narodne charčuvanja ukrajinciv ta rosijan pivničnoschidnich rajoniv Ukrajiny. Kijev 1982.

GONTAR, T. O.: Narodne charčuvanja ukrajinciv Karpat. Kijev 1979.

JANOVIK, J.—ŠPAŇÁR, J.: Život a literatúra v antickom Ríme. Bratislava 1969.

KISBÁN, E.: Az étkezések napi rendjének újkori átakakulása és az ebéd. In: A magyar nyelv, 1975, s. 176—185.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha 1957.

ONDRUŠ, Š.: Obed, olovrant a svačina. In: Slovenská reč. 1983, s. 257—267.

SZROMBA-RYSOWA, Z.: Pożywienie ludności wiejskiej na Śląsku. Wrocław 1978.

ŠTIKA, J.: Lidová strava na Valašsku. Ostrava 1980.

WIEGELMANN, G.: Was ist der spezielle Aspekt ethnologischer Nahrungsforschung? In: Ethnologia scandinavica, 1971, s. 6—13.

ON PROBLEMS OF STRUCTURE, CONTENTS AND DENOMINATION OF MEALS IN VILLAGE COMMUNITIES IN SLOVAKIA

Summary

Eating regime may have different forms, that reflex the achieved standard of the given community from the viewpoint of its historical and social development, economics and culture of eating as a whole. At the same time it is a matter of identification and some kind of direction followed by membership of a community. This explains the reason, why the problems of eating have been dealt with in the Ethnographic Atlas of Slovakia. Speaking about the aspects of territory and the problem itself, it was, in fact, the first more complex research carried out in this field. It assembled material from the first half of the 20th century.

As far as the subject matter is concerned, it was a period of a particular interest, for the first two decades of the 20th century represented just the period when the old, archaic and medieval life patterns were vanishing and the new elements (often with levelling results) were pushing their way dynamically. In this period there was a general custom of villagers to eat three meals a day. The main meal was served usually at midday. However, in a relatively high number (40 from 250) of localities the main meal was served in the morning. All these villages were situated in the Carpathian mountain range passing through the territory of central and eastern Slovakia (map No. 1). The custom to serve filling dishes in the morning outlasted there, what was confirmed by another data, re-

presenting answers of the inhabitants to the question, what kind of dishes did they prepare for the first meal of the day. One may find there a fairly wide range of dishes, where the most frequent were pastes and soups (maps No. 2 and 3). From amount of dishes not requiring heat treatment before serving the most frequent were meat products served with bread. Their consumption in the morning was concentrated especially in southern regions of western and central Slovakia (map No. 4). Speaking about drinks, consumption of milk was confirmed in about one third of the examined localities. In this period coffee was served for breakfast almost exclusively only in south-western Slovakia, in the region of mining cities in central Slovakia and at Spiš (Zips) (map No. 5). Similarly like for breakfast, lunch consisted of dishes typical for the Slovak folk cuisine: cereals, podders, potatoes, sauerkraut and in winter there was a bit more of cured meat. There was a custom to serve cooked dinner, too, but it had to be simply prepared. There might often be potatoes cooked in their skins and served together with milk, buttermilk or whey.

Studying the development of the eating regime structure there arise some interesting questions concerning terminology. The most spread denominations in the folk terminology were "frištik", "obed" and "večera". It is evident that the term used for breakfast was derived from the German "Frühstück". The

original Slavonic terms "sñadañje" and "obed" occur just in regions contacting Moravia, Poland and Ukraine. Their usage on the territory of Slovakia was almost completely replaced by foreign terms. The most frequent denomination for eating at midday is "obed", that is well known with all Slavonic nations. There have been preserved another Slavonic terms in northern and north-western regions of Slovakia, indicating consumption of this meal in the middle of a day, for example "poledno". The oldest term "večera", derived from the old Roman "vesperna", is still commonly used in all Slavonic languages as a denomination of the evening meal.

Eating on week days had its certain fixed rules too. Meals were rather stereotyped and even on Sundays it was not any better. First changes in the structure of Sunday lunches could have been observed only since the second half of the 19th century, when a lot of men started leaving for their work in cities and were coming back home on Sundays only. In those times the people started to prepare more complicated dishes, more often with meat and gradually they became accustomed to prepare a two-course lunch consisting of a soup and a main dish. Moreover, on week days they observed usual fasting days, namely Friday and Wednesday. Certain regulation of eating was taking place during the whole year around as well. It was implemented in form of several longlasting fasting periods determined by the Church and during short holidays repeating regularly. Christianity had deter-

mined one fast lasting 30 days before Christmas and the second one of 40 days before Easter. The terms of both periods fall on late autumn and winter, when there were sufficient supplies from the preceding crop and hog-killings. From this point of view, people profited twice of this. Spiritually and rationally. Their supplies outlasted longer and structure of their eating was more variable.

In the course of a year there were celebrated in regular terms certain holidays, that were always connected with feasts. The most abundant feasts took place following the long fasts, i.e. on Christmas (on the 25th and 26th Dec.), on Resurrection and Easter Monday. Other regular feasts in villages were held on the occasion of sanctification of churches, on kermesses. Hog-killings in winter months were traditionally followed by feasts, too. Harvest festivals were usually accompanied by feasts organized at rich farms. Fairly sumptuous and substantial food was prepared also during extensive works in the field, building of houses and similar occasions. Feasts were usually held also on special occasions important for a family. The most abundant of them were organized on weddings or on the occasion of a birth of a first-born child. After a funeral there was a custom, to eat together, too, however this kind of festival was acquiring the character of a feast only in last decades. There have been established also some new occasions in villages, accompanied by feasts, for example birthday, wedding anniversary and leaving for retirement.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie
vied

Ročník 39, 1991, číslo 3—4

Vychádza štyri razy do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie
vied

Hlavný redaktor

PhDr. Milan Leščák, CSc.

Výkonné redaktorky

PhDr. Ľubica Chorváthová

PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: Eva Kovačevičová-Fudala

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Člen
kor. SAV Božena Filová, Prof. PhDr. Václav Frolec,
DrSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr.
Václav Hrníčko, PhDr. Josef Jančář, CSc., PhDr.
Soňa Kovačevičová, CSc., PhDr. Eva Krekovičová,
CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Ján Mjartan,
DrSc., doc. PhDr. Ján Podolák, CSc., PhDr. Zora
Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr.
Karol Strelec, PhDr. Andrej Sulitka, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Jakubovo nám. 12

Vytlačila Kníhtlačiareň Svornosť, š. p., Bratislava

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 39,—, dvojčíslo Kčs 78,—; celo-
ročné predplatné Kčs 156.

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS —
ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ.
Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná
expedícia a dovoz tlače, Nám. Slobody 6, 884 19
Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied,
1991

SLOVAK ETHNOLOGY

Journal of Institute of Ethnology of the Slovak Aca-
demy of Sciences

Volume 39, 1991, No. 3—4

Published quarterly by VEDA, the Publishing House
of the Slovak Academy of Sciences

Editors PhDr. Milan Leščák, PhDr. Ľubica Chor-
váthová and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Jakubovo nám. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slo-
wakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 39, 1991, Nr. 3—4

Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowaki-
schen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Milan Leščák, PhDr. Ľubica
Chorváthová und PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Jakubovo nám. 12

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnologie de l'Académie slo-
vaque des sciences

Année 39, 1991, No. 3—4

Parait quatre fois par an. Editions de VEDA,
maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Milan Leščák, PhDr. Ľubica
Chorváthová et PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Jakubovo nám. 12

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОЛОГИЯ

Журнал Института этнологии Словацкой Акаде-
мии Наук

Год издания 39, 1991 № 3—4

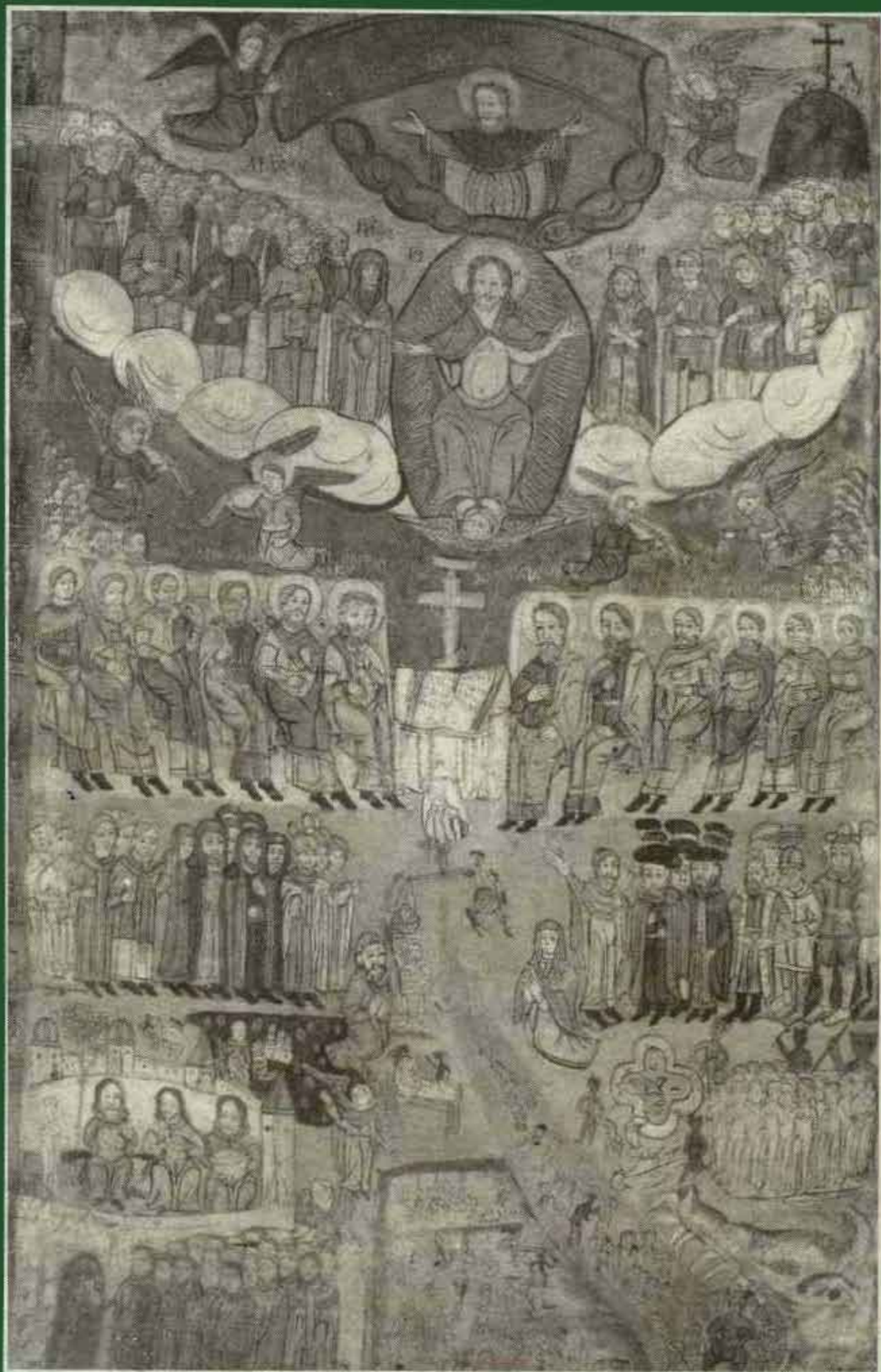
Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Милан Лешчак, Д-р Любица Хор-
ватова и Д-р Зора Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Якубово
нам. 12

Distributed by KUBON UND SAGNER,
D-8000 München POB 340108 SRN.

INDEX 49 616
Cena Kės 78,—